

“Neden (ve nasıl) yeni bir düzenlemeye ihtiyaç var?”

Türk Toraks Derneği

Astım, bronşektazi, kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), pulmoner enfeksiyonlar ve akciğer kanseri, solunum sistemi hastalıklarının temel yükünü oluşturan hastalıklardır. Solunum sistemi hastalıkları, dünya genelinde 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 454,6 milyon kişiyi etkilemiş ve 1990–2019 yılları arasında prevalansları %39,8 artmıştır. DSÖ Avrupa Bölgesi’nde ise kronik solunum yolu hastalıkları 81,7 milyon kişiyi etkilemekte ve yıllık yaklaşık 21 milyar ABD doları düzeyinde ekonomik kayba neden olmaktadır. Dünya genelinde 2021 yılında kronik solunum hastalıklarına ilişkin 468,3 milyon yaygın vaka, 4,4 milyon ölüm ve yaklaşık 108,5 milyon DALY bildirilmiştir. Kronik solunum hastalıkları, DSÖ Avrupa Bölgesi’nde yılda yaklaşık 400 bin ölümle altıncı önde gelen ölüm nedenidir (1).

Türkiye’de ise solunum hastalıklarına bağlı olarak kaybedilen sağlıklı yaşam yılları yaklaşık 5 milyon yıldır. Hastalık yükü ülkemiz için 2021 yılında 426 milyar TL düzeyinde bir ekonomik maliyet oluşturmuştur. Türkiye’de tüm ölümler içinde solunum hastalıklarına bağlı ölümlerin oranı 2010 yılında %8,3 iken 2024’te %19,8’e yükselmiş; solunum hastalıklarına bağlı ölümler içerisinde kadınların oranının hızla yükselmesiyle erkek/kadın oranı 1,92’den 1,64’e gerilemiştir.

Türkiye’de yaklaşık 4 milyon KOAH hastası bulunduğu öngörülmektedir. KOAH, ülkemizde de en çok ölüme neden olan hastalıklar arasında üçüncü sırada yer almakta ve her yıl yaklaşık 30 bin kişi bu hastalık nedeniyle yaşamını yitirmektedir. KOAH’a bağlı ölümler 2007–2017 arasında %17,5 artmış ve 2040 yılına kadar %32 oranında artacağı öngörülmektedir (1). Öte yandan ülke genelinde göğüs hastalıkları yatak sayılarında giderek azalma olmasına karşın, yatan hastalar arasında göğüs hastalıkları uzmanlarının takip ettiği hastaların oranı 2014’te %3,5 iken 2023 yılında %4’e yükselmiştir. Yatan hastaların çoğunluğunu KOAH ve solunum yetmezliği tanıları oluşturmaktadır. Ülke genelinde tüm hastalıklarda ortalama yatış süresi 5 gün iken, göğüs hastalıklarında —yoğun bakım hastaları hariç— ortalama yatış süresi 10 güne ulaşmaktadır. 2030’da erkeklerde yıllık 95 bin, kadınlarda 35 bin olmak üzere toplam yaklaşık 130 bin yeni solunum hastası ortaya çıkacağı öngörülmektedir (1).

Tütün kullanımı, solunum sistemi hastalıklarının en önemli ve önlenabilir nedenidir. Gençler arasında elektronik sigara ve ısıtılmış tütün ürünlerinin kullanımındaki hızlı artış, gelecek açısından kaygı verici boyuttadır. Türkiye’de hâlen yüksek olan geleneksel tütün ürünlerinin kullanımına, tütün endüstrisinin dünya genelinde azalan satış oranlarını yeniden yükseltmek amacıyla piyasaya sunduğu “yeni nesil tütün ürünlerinin” özellikle gençler arasındaki artan kullanımı da eklenmekte ve bu durum, toplum sağlığının korunması açısından etkin denetim ve yeni önlemlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Nikotin İçeren Yeni Bağımlılık Ürünleri ve Denetim Yokluğu

Türkiye’de ruhsatlandırılmamış ve ticari satışı yasak olan tütün ürünlerinin internet aracılığıyla yaygın biçimde satıldığı bilinmektedir. Öte yandan Ocak 2026’da yapılan bir araştırmada, internet ortamında en sık “puff/kullan-at” ürünlerinin satışa sunulduğu; web hesaplarının beş “düğüm noktası”nda ortaklaştığı; düğüm noktalarının ilişki yoğunluğunun 9–44 arasında olduğu ve 112 internet satış noktasının 72’sinde (%64,2) aynı iki “düğüm noktası”nın kullanıldığı saptanmıştır (2).

Söz konusu araştırma, ruhsatlandırılmamış tütün ürünlerinin internet satış noktalarının her birini engellemenin, “düğüm noktaları”nın sayıca azlığı ve ilişki yoğunluğu dikkate alındığında mümkün olabileceğini; bu bağlamda tütün kontrolünü güçlendirmek açısından yeni bir fırsat penceresi sunduğunu ve idari kararlılıkla etkin denetim sağlanması hâlinde “düğüm noktaları”nın kontrolü yoluyla yeni bağımlılık ürünlerinin özellikle gençlere ulaşmasının engellenebileceğini ortaya koymaktadır.

Mevcut veriyi doğrulayan ve denetim sorununa dikkat çeken başka bir araştırma da 2025 yılına aittir (3). Bu araştırmada, internet haritalama uygulaması (Google Haritalar®) kullanılarak İstanbul ölçeğinde elektronik sigara satışı yapılan yerler dokümanite edilmiştir. Araştırmanın bulguları, İstanbul’da internet haritalama uygulamasına kayıtlı olup elektronik sigara ve türevlerini satan 121 farklı işletme bulunduğunu; bu işletmelerin klasik tütün ürünlerinin yanı sıra elektronik sigara, likit, puff bar, IQOS®, HEETS® ve TEREAs® gibi çeşitli ürünler sattığını; işletmelerin “yasal mekânı olan işletmeler”, “mekânı olmayan ancak büyük ölçekli depoları olan işletmeler” ve “mekân olmadan/tanımlanmadan kişisel temas yoluyla satış yapan bireysel işletmeler” olmak üzere üç modelde faaliyet gösterdiğini; 55 işletmenin (%46) 24 saat hizmet verdiğini; ürün teslimatının en sık adrese teslim biçiminde

olduğunu (%48), mağazada alışveriş veya arabada teslim biçimlerinin de bulunduğunu (sırasıyla %34 ve %18); 39 işletmenin (%32) sosyal medya hesabı veya web sitesinin olduğunu ve bu hesaplar aracılığıyla ürün tanıtımı ve satışı yaptığını ortaya koymuştur.

Denetim sorununu gösteren başka bir saha araştırması ise Aralık 2025'te İstanbul'da tütün ürünlerinin perakende satış noktalarındaki çalışanlarla yapılan görüşmelere dayanmaktadır (4). Araştırma kapsamında 30 satış noktası ziyaret edilmiş ve görüşmeyi kabul eden, yaşları 23–60 arasında değişen 28 çalışandan veri toplanmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, tütün satış noktalarında çalışan 28 kişiden yalnızca 4'ü (%14) tütün kontrolü uygulamalarının etkin yürütüldüğünü düşünmektedir. Dikkat çeken bir diğer bulgu olarak, araştırmaya dâhil edilen 30 işletmenin tamamı, son bir yıl içerisinde hiçbir işletmenin resmî denetim görmediğini beyan etmiştir.

Son olarak, ülke genelinde çok yaygın bir tüketim alanına dönüşen nargile kafelerin büyük ölçüde kayıt dışı kaldığını gösteren veriler, **tütün kontrolündeki temel sorunun mevzuat eksikliğinden ziyade denetimsizlik olduğuna işaret etmektedir.** Gerçekten de 2024 yılında Türk Toraks Derneği Kongresi'nde sunulan bir araştırma (5), ülke genelinde nargilelik tütün mamulleri sunum uygunluk belgesi bulunan işletme sayısının Aralık 2023 itibarıyla 1.753 olduğunu; uygunluk belgesi almış işletme sayısının İstanbul'da 452, Antalya'da 378, Muğla'da 171, İzmir'de 100 ve Burdur, Diyarbakır, Erzurum, Karaman, Kırıkkale, Kilis, Mardin, Sakarya, Siirt, Şırnak ve Tokat illerinde ise birer adet olduğunu göstermektedir. Oysa yaşam deneyimi, gözlem ve saha tecrübelerimiz, il bazında bildirilen bu sayıların birçok ilde yalnızca bir ilçeye, hatta bir mahalleye karşılık geldiği yönündedir.

Satış Noktası Mevzuat İhlalleri

Tütün ürünlerinin perakende satış noktalarının, tütün endüstrisi tarafından hedef gruplara yönelik reklam ve tanıtım aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. İstanbul'da 11 yıldır aynı biçim ve koşullarda sürdürülen bir saha araştırması, tütün satış noktalarındaki mevzuat hükümlerinin hemen tümüyle ihlal edildiğini ve zaman içerisinde denetimsizliğin bir yansıması olarak hem ihlal oranlarının hem de ihlal çeşitlerinin arttığını ortaya koymaktadır (6).

Bu araştırmanın bulguları, 2014–2024 arasında tütün ürünü satış noktalarında genel bir artış olduğunu; en yüksek artış oranının Şişli ve Beyoğlu ilçelerinde bulunduğunu (sırasıyla %250 ve %206); geçen zaman diliminde tütün dükkânı oranının %9,9'dan %45,5'e, süpermarket oranının %4,9'dan %19,5'e, gazete-büfe oranının ise %4,9'dan %11,0'a arttığını; bütün satış noktalarında fiyat bildirimleri ve dolap/raf diziliminin mevzuatı ihlal ettiğini; tütün ürünü satan işletmelerin %91,3'ünde tabelalarda reklam ve tanıtım ihlali bulunduğunu; satış noktalarının %96'sında tütün ürünlerinin çocukların göz hizasında olduğunu; %94,5'inde paketlerin endüstrinin önerdiği düzende yerleştirilip sergilendiğini ve %94,5'inde paketlerin resimli sağlık uyarılarının görünür şekilde dik sergilenmediğini ortaya koymuştur.

Ayrıca 2014–2024 döneminde fiyat bildirim ihlalinin %74,3'ten %100'e, ürünlerin dışarıdan görünmesi %64,3'ten %97,0'a, sağlık uyarılarının gösterilmemesi %18,6'dan %94,5'e, belirli bir markanın/markaların ön plana çıkarılması %21,4'ten %93,5'e, 2019 yılında ilk kez saptanan tezgâh üstü ürün teşhiri %31'den %82'ye ve yine 2019 yılında ilk kez saptanan ürünler için özel dolap yapılması ihlali %2,3'ten %32,5'e yükselmiştir.

Tütün Salgınında Güncel Durum ve Nedenleri

Ülkemizde sigara üretimi ve yurt içi sigara satışı 2011 yılından itibaren her yıl süreklilik arz edecek biçimde artmaktadır. Benzer biçimde nargilelik tütün üretimi de özellikle 2014 yılı sonrasında çok yüksek bir hızla artış göstermiş ve büyük ölçüde mevzuata uygun olmayan mekânlar dahilinde kayıt dışına çıkmıştır. Bu dönemde tütün üretimi yapacak şirketlere verilen teşvikler (7), ülke genelinde hem ürün miktarının hem de ürün çeşitliliğinin artmasına yol açmıştır.

Ayrıca idari düzlemde uygulamaya konulan kimi kısıtlamalar, tütün ürünlerinin perakende satış noktalarındaki denetimsizlik ve ürün ikâmeleri (8) nedeniyle fiilen geçersiz hâle gelmiştir. Tütün kontrolü uygulamasını fiilen etkisiz hâle getiren bu adımlar, ilk uyarısını Küresel Yetişkin Tütün Araştırması'nda göstermiş (9) ve takip eden yıllarda, özellikle gençler arasında yeni nesil ürünlerin kullanımının artmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır.

Son olarak, yakın zamanda yayımlanan bir araştırmanın da işaret ettiği gibi, bir ülkede tütün kullanımını kontrol altına almak yalnızca tütün konusuna yönelik müdahalelerle sağlanamamaktadır (10). Tüm bu nedenler göz önüne alındığında, yıllar önce derneğimiz tarafından yayımlanan pozisyon raporunda da belirtildiği gibi (11), ülkemizin tütün ürünlerinin satış noktalarına dağıtımının tütün endüstrisinin sorumluluğundan çıkarılmasına, tütün

piyasetini *düzenlemek* yerine temel amacı tütün kullanımını *kontrol* etmek olan konuya özgün bir “Tütün Kontrol Kurumu” kurulmasına ve hâlen yürürlükte bulunan talep azaltıcı müdahalelere ek olarak arz azaltıcı müdahaleleri içeren yeni bir mevzuat oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Böylece bir mevzuat oluşturulurken, Dünya Sağlık Örgütü’nün Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi’nde tanımlandığı gibi,

- “tütün kontrolüne yönelik kamu sağlığı politikalarının geliştirilmesi ve uygulanmasının tütün endüstrisi ve diğer çıkar gruplarından korunması” zorunluluğunun dikkate alınması;
- yasal mevzuatta halen tanımlandığı üzere kapalı alanların tamamının hiçbir istisnaya yer vermeyecek biçimde tütün ve nikotinden arındırılmasından taviz verilmemesi
- tütün endüstrisinin savunduğu “zarar azaltma” politikasından uzak durularak, endüstrinin azalan satış oranlarını yeniden yükseltmek amacıyla piyasaya sunduğu yeni bağımlılık ürünlerinin tam yasak kapsamına alınması

vazgeçilmez olmalıdır.

Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan 2024 yılı istatistik yıllığı verileri (12), aktif ve pasif tütün kullanımına atfedilen DALY yükünün 2002–2023 döneminde anlamlı bir azalma göstermediğini ortaya koymaktadır.

2002’den bu yana uygulanan talep eksenli müdahalelerin, denetim sorununun giderilmesiyle birlikte, önümüzdeki yıllarda tütün ürünlerinin arzını azaltacak müdahalelerle desteklenmesi; ülkemizde artan tütün kullanım salgınına durdurmak için kaçınılmaz bir gereklilik ve sorumluluktur.

Bu gereklilik ve sorumluluğun bir gereği olarak Türk Toraks Derneği olarak;

- Mevcut tütün kontrol mevzuatının uygulamasının güçlendirilmesini
- Tüm kapalı alanların tütün ve nikotin ürünlerinden tamamen arındırılması hükmünün korunmasını
- Yeni nikotin/bağımlılık ürünlerinin tam yasak kapsamına alınmasını
- Yeni nikotin/bağımlılık ürünlerinin illegal satış ve dağıtımının etkin biçimde engellenmesini
- Satış noktalarının ve nargile kullanım mekânlarının etkin ve düzenli biçimde denetlenmesini
- Tütün ürün satışı ve çeşitliliğini arttıracak teşviklere son verilmesini
- Tütün ürünlerinin tamamının perakende satış noktalarında kapalı ve içeriği görünmeyecek biçimde ürün ve paket tek tip standardize olmuş biçimde satışa sunulmasını
- Arz yönlü tütün kontrol politikalarının geliştirilmesini
- Tütün ve nikotin ürünlerinin üretimi, ticaretini ve kullanımını kontrol etmek ve bağımlılık başlığı altında kaybolmamak için Tütün Kontrol Kurumu kurulmasını
- TKÇS Madde 5.3 doğrultusunda endüstri müdahalesinin önlenmesini
- Bütüncül ve güncellenmiş bir tütün kontrol mevzuatının sağlık alanındaki meslek örgütleri ve uzmanlık dernekleriyle birlikte hazırlanmasını talep etmekteyiz.

Kaynaklar

1. Altın S. Solunum Hastalık Yüğü. İçinde: Elbek O, Yasin Y, Çalışır HC, Erkan F. Klinisyenler İçin Yoksulluk ve Akciğer Hastalıkları. Toraks Kitapları, Sayı 48, 2026; 294–310.
2. Elbek O, Dağı E, Peçe Sönmez Ü, ve ark. Tütün kontrolünde fırsat penceresi: “Düğüm Noktaları”. Türk Toraks Derneği 29. Yıllık Kongresi, 8–12 Nisan 2026, Antalya, TP-9563.
3. Sönmez ÜP, Elbek O, Gezer T, ve ark. Elektronik sigara ürünlerinin güncel satış noktaları: harita konumları. Türk Toraks Derneği 28. Yıllık Kongresi, 23–27 Nisan 2025, Antalya, TP-078.
4. Sönmez ÜP, Güner M, Gezer T, ve ark. Tütün kontrolünün saha uygulayıcıları: satış noktası çalışanlarının bilgi, tutum ve denetim deneyimlerinin gölge izlem yaklaşımıyla değerlendirilmesi (Kadıköy, İstanbul). Türk Toraks Derneği 29. Yıllık Kongresi, 8–12 Nisan 2026, Antalya, TP-6053.
5. Elbek O, Pala K. Tütün kontrolü müdahalesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin işlevi. Türk Toraks Derneği 27. Yıllık Kongresi, 29 Nisan–3 Mayıs 2024, Antalya, SB-053.
6. Sönmez ÜP, Elbek O, Yıldız F, ve ark. Tütün satış noktaları gölge raporu: 2014–2024 arasında Türkiye’de değişen durum. Türk Toraks Derneği 28. Yıllık Kongresi, 23–27 Nisan 2025, Antalya, SS-330.

7. Gezer T, Elbek O, Bostan P, ve ark. Türkiye’de tütün endüstrisine ve yan endüstrilerine düzenlenen yatırım teşvikleri: Ocak 2019–Ağustos 2022. Türk Toraks Derneği 26. Yıllık Kongresi, 9–13 Mayıs 2023, Antalya, SS-104.
8. Sönmez ÜP, Güner M, Salepçi B, ve ark. Satıcının bakış açısından mentol topu. Türk Toraks Derneği 26. Yıllık Kongresi, 9–13 Mayıs 2023, Antalya, TP-059.
9. Elbek O, Kılıç O, Salepçi B, et al. Tobacco control in Turkey in the light of the Global Adult Tobacco Survey. Turk Thorac J 2021; 22(1): 90–92.
10. Elbek O, Emecen AN, Çetinkaya PD, Deniz PP, Kılınc O. Democracy, gender equality, advanced civil rights, economic welfare, and equitable distribution of wealth are related to the success of tobacco control. Tob Induc Dis 2026; Apr 30: 24.
11. Elbek O, Kılınc O, Afyer Aytemur Z, et al. Tobacco control in Turkey. Turk Thorac J 2015; 16(3): 141–150.
12. T.C. Sağlık Bakanlığı. Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2024. Ankara, 2025.